

GENDER STEREOTIPLARINING INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDAGI O'ZIGA XOSLIKLARI

Qoraqo'ziyeva Diyora Iqboliddin qizi

Andijon davlat universiteti doktoranti

Diyoraotajonova17@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14553816>

Annotatsiya. Ushbu maqola ingliz va o'zbek tillarida frazeologik birliklarning gender tadqiqiga bag'ishlangan. Shuningdek, qiyoslanayotgan tillar frazeologiyasidagi gender stereotiplari dinamikasi hamda ularning tildagi ifodalanishi masalalari muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: gender, stereotip, frazeologiya, feministik tadqiqotlar, lisoniy nisbiylik.

Tilda gender tadqiqotlarining asoslarini E. Sapir, V. fon Gumboldt va O. Yespersen kabi mashhur olimlar qo'ygan. Feministik tanqid nazariyasining asosiy tushunchalari ham V. fon Gumboldtning "tilning xalq ruhiyati, inson ongi va tafakkuriga ta'sir etadigan o'ziga xos bir olam" degan g'oyalari bilan bog'liqdir. Tilshunoslikda feministik nazariyaga ko'ra, patriarxat jamiyatda hukmronlik qilgan holda, patriarxal qadriyatlar matn diskursi orqali jamiyatga kirib keladi. Ingliz tilida grammatik maskulin rodning keng qo'llanilishi, kasb nomlari bilan bog'liq bo'lgan feminin roddagi otlarning maskulin rod otlaridan yasalishi, tildagi gender nomutanosiblikni ochib beruvchi omillar sifatida e'tirof etiladi. Zamonaviy tilshunoslik paradigmasining o'zgarishi, ya'ni an'anaviy tilshunoslikdan tilni inson ongi, tajribasi va faoliyati bilan bog'liq holda tahlil qiladigan kognitiv, lingvomadaniyatshunoslik va antropologik tilshunoslikka o'tish, gender tilshunosligini fanning yangi yo'nalishi sifatida rivojlanishiga olib kelgan. Bu o'zgarishlar tilni ayol maqomini yuqori darajaga ko'tarish va gender tengsizliklarini bartaraf etishga qaratilgan tildagi amaliy o'zgarishlarga olib keldi.

Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, ayollar bilan bog'liq frazeologik birliklar ko'pincha salbiy kontekstda ishlatiladi va ularning erkaklarga qaramligi, ijtimoiy jihatdan pastroq tabaqasi va zaifligi ta'kidlanadi. Erkaklarga oid frazeologik birliklar esa ularning kuchini, qaror qabul qilish qobiliyatini va yetakchilik fazilatlarini aks ettiradi. Bunday qat'iy ifodalar orqali gender stereotiplari shakllanib, erkaklar va ayollar o'rtasidagi tengsizlikni kuchaytirishi, ularning imkoniyatlarini cheklashi va jinsga asoslangan ierarxik bo'linishlarni mustahkamlashi mumkin. Bunday stereotiplarga qarshi kurashish uchun til amaliyotiga ongli va faol ta'sir ko'rsatish, gender tengsizliklarini qo'llab-

quvvatlovchi iboralarni kamaytirish, jinslar o'rtasidagi farqlar va tenglikka hurmatli munosabatni rivojlantirishga qaratilgan lingvistik tayyorgarlik zarur.

Gender asosidagi kamsitish zamonaviy jamiyatda hamon mavjud bo'lib, til ana shunday stereotiplarni aks ettiruvchi va davom ettiruvchi vosita sifatida xizmat qiladi. Masalan, ba'zi tillarda so'zlovchining jinsiga qarab fe'l shakllarida farqlar mavjud bo'lib, bu erkaklar va ayollar jamiyatda ma'lum rollarga ega degan taassurotni yaratishi mumkin. Tadqiqotchilar tildagi gender masalalarini o'rganish orqali filologlar tilning bizning dunyo va boshqa odamlar haqidagi tushunchamizni qanday shakllantirishi va gender stereotiplari va tengsizlikka qarshi kurashish uchun qanday choralar ko'rish mumkinligi haqida muhim xulosalar chiqarishi mumkin. Shu bois, bu sohadagi tadqiqotlar jamiyatda tenglikni va inklyuzivlikni yaratish uchun katta ahamiyatga ega. Frazologik birliklarning gender tadqiqotlari til orqali ayollar va erkaklarning obrazlaridagi farqlarni aniqlash va tahlil qilishga yordam beradi. Shuningdek, ular til orqali madaniyatga qanday g'oyalar va e'tiqodlar kirib kelganini va ular bizning gender rollarini idrok etishimizga qanday ta'sir qilishini tushunishga yordam beradi. Bunday tadqiqotlar jamiyatning ijtimoiy-madaniy jihatlarini chuqurroq tushunishga yordam beradi va gender stereotiplariga qarshi kurashishda samarali bo'lishi mumkin.

Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, turli xil diskurslarda "ayol" tushunchasi ko'pincha noziklik, g'amxo'rlik, sezgirlik va hissiylik bilan bog'liq. Ayolning tashqi ko'rinishi nafis, yumshoq, chiroyli tasvirlanadi. Ayollarning xulq-atvor xususiyatlari odatda hissiy ifoda, empatiya, boshqalarga g'amxo'rlik va sezgi sifatida tavsiflanadi. Ijtimoiy jihatdan, ayollar ko'pincha ona, uy bekasi, go'zallik va xotin roli bilan bog'liq bo'ladi. Shu bilan birga, "erkak" tushunchasi kuch-quvvat, qat'iyat, mas'uliyat, shuningdek, qadr-qimmat bilan bog'liq. Erkakning tashqi ko'rinishi ko'pincha mushakli, kuchli va erkak sifatida tasvirlanadi. Erkakning xulq-atvor xususiyatlari odatda qat'iyatlilik, mardlik va o'ziga ishonch sifatida tavsiflanadi. Ingliz va o'zbek tillarida "ayol" va "erkak" tushunchalari jamiyatda gender stereotiplari orqali ayollar va erkaklar haqida tasavvur va tushunchalarni shakllantiradi. Bunday stereotiplar erkaklar va ayollar uchun imkoniyatlar va tanlash erkinligini cheklovchi muayyan qoidalarni o'rnatadi. Ayollik stereotiplariga mos kelmaydigan erkaklar hukm va kamsitishga duch kelishi mumkin. Shuningdek, kuch va mustaqillikni namoyon etishga intilayotgan ayollar ishonchsizlik va tanqidga duch kelishi mumkin. Bu stereotiplarga qarshi kurashish uchun gender rollari va xususiyatlarini idrok

etishni ongli ravishda o'zgartirish muhimdir. Bu, o'z navbatida, tenglik va farqlarni hurmat qilishni targ'ib qilish orqali amalga oshirilishi mumkin.

Ingliz tilida "woman" so'zi odatda "ayol" deb tarjima qilinadi. "Ayol" so'zining sinonimlari "xotin" va "cho'ri" bo'lishi mumkin, ammo bu so'zlar to'liq sinonim emas, chunki ular aniqroq ma'noga ega. "Xotin" turmush qurgan ayolga, "cho'ri" esa uy vazifalarini bajaruvchi xodimga, ko'pincha yosh ayolga ishora qiladi. Ingliz tilidagi "man" so'zi erkaklar va umuman insoniyatni o'z ichiga olgan kengroq ma'noga ega. "Erkak" so'zining birinchi ma'nosi haqiqatan ham "shaxs" bo'lib, unga erkaklar ham, ayollar ham kirishi mumkin. Biroq, ayolga aniq murojaat qilish uchun "ayol" so'zi ishlatiladi.

"Ayol kishi" iborasi, ayniqsa, erkak va ayolni farqlash zarur bo'lgan kontekstlarda insonning jinsini ta'kidlash uchun ishlatiladi. Bu ba'zida chalkashlikni yuzaga keltirishi mumkin, chunki bu ayolning ham shaxs ekanligini tushuntirish zarurati keraksiz yoki hatto noto'g'ri degan taassurot qoldirishi mumkin. Bunday lingvistik xususiyatlar gender rollari va erkaklar va ayollar haqidagi g'oyalar bilan bog'liq madaniy va tarixiy tendentsiyalarni aks ettirishi mumkin.

Ayol va erkak bilan bog'liq matnlarda go'zallik va xunuklik tushunchasi gender farqlari kontekstida, ayniqsa til va madaniyatda muhokama qilinadi. Muallif til va jamiyatda go'zallik ko'pincha ayollar bilan, xunuklik yoki go'zallik yo'qligi erkaklar bilan bog'liqligini ta'kidlaydi. Bu tashqi ko'rinish va jozibadorlikni tasvirlash uchun ishlatiladigan turli ibora va ifodalarda o'z aksini topadi. Masalan, "cover girl" (qopqoqdagi qiz), "as red as a cherry" (olchaday qizil) kabi iboralar ayolning tashqi go'zalligi va jozibadorligini ta'kidlaydi. Bunday frazeologizmlar ko'pincha ayollarga yuqori qadriyatlar berilishi, lekin ularni faqat tashqi ko'rinishlariga qarab baholanishi tilning ichki mexanizmiga kirib qolgan stereotiplar sifatida qaralishi mumkin.

Erkaklar bilan bog'liq frazeologizmida esa ko'proq kuch va jasoratga urg'u beriladi. Masalan, "man of steel" (po'latdan yasalgan odam), "he's a rock" (u – tosh kabi) kabi ifodalar erkakning mustahkamligi, qat'iyatligi va qiyinchiliklarni engish qobiliyatini ifodalaydi. Bu frazeologizmlar, shuningdek, erkaklarni faqat jismoniy kuch va jasorat bilan bog'laydi, va bu turdagi stereotiplar erkaklarning hissiy ifodalarini yoki zaifliklarini ko'rsatuvchi til birliklarini o'z ichiga olmaydi.

O'zbek tilida ham gender stereotiplari ko'plab frazeologizmlar orqali ifodalanadi. Ayollarga oid frazeologik birliklar ko'pincha "ko'zini yuvib" (chiroyli ko'rinishdagi) yoki "yolg'onchi" (ayolni yomon sifatida tasvirlash) kabi iboralar

bilan ifodalanadi. Erkaklarga oid frazeologik birliklar esa "boshliq", "o'g'il" kabi iboralar orqali erkaklarni kuchli va mas'uliyatli shaxs sifatida aks ettiradi.

Tadqiqotda ko'rsatilganidek, frazeologizm va boshqa til birliklari jamiyatdagi gender tengsizliklarini aks ettiradi va ayni paytda ularni tiklash yoki o'zgartirish imkonini beradi. Jinsiy stereotiplarning tildagi ifodalanishi, odatda, jamiyatdagi ijtimoiy ro'l va qoidalarni mustahkamlashga xizmat qiladi. Shuning uchun, til va frazeologizmni o'rganish orqali, biz gender tengsizliklarini kamaytirishga yordam beradigan muhim strategiyalarni ishlab chiqishimiz mumkin.

Hozirgi vaqtda ko'plab ijtimoiy harakatlar va tilshunoslar, genderni asoslangan stereotiplarga qarshi kurashishda tilning qanday rol o'ynashini chuqurroq tahlil qilmoqdalar. Bu faqat tilshunoslar uchun emas, balki keng jamoatchilik uchun ham muhim masala hisoblanadi. Ayollar va erkaklar o'rtasidagi tenglikni targ'ib qilishda, ularning identifikatsiyasi va imkoniyatlarini kengaytirishda tilning roli katta ahamiyatga ega.

Xulosa qilib aytganda, frazeologik birliklarning gender aspekti har bir jamiyatda o'ziga xos o'rin tutadi. Bunday frazeologizmlar nafaqat madaniyatni aks ettiradi, balki gender stereotiplari va rollari haqida ham qimmatli ma'lumotlar taqdim etadi. Shu bois, bu sohadagi tadqiqotlar jamiyatni o'zgarishga, gender tengligini yaratishga va til orqali stereotiplarga qarshi kurashishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Anderson G.L., Mansen M.H., Curtis S.J. Dictionary of proverbs – London: Worldsworth Editions, 2007. – 656 p.
2. Concise Oxford Dictionary of Proverbs. – Oxford: Oxford University Press, 1998. – 608 p.
3. Crawford P. Women's worlds in seventeenth century England: a sourcebook. – London: Routledge, 2005. – 366 p.
4. Speake J. The Oxford dictionary of proverbs – Oxford: Oxford University Press, – 2015. – 412 p

